

ZENON OŻÓG

Uniwersytet Rzeszowski
ORCID: 0000-0001-5296-925X

Mowa dziejów, mądrość poezji. Szkice
– nowa książka prof. dra hab. Gustawa Ostasza

Książka Gustawa Ostasza zatytułowana *Mowa dziejów, mądrość poezji. Szkice* jest siódmą autorską monografią tego Autora, po m.in. bardzo istotnym, obszernym studium naukowym *W cieniu „Herostratesa”. O tradycjach romantyzmu w poezji polskiej lat 1914–1939* (Rzeszów 1993, 1994), inicjującym badania nad tradycjami literatury współczesnej prowadzonymi w Zakładzie Literatury Polskiej XX Wieku, którym Profesor kierował w latach 2004–2010, do czasu przejścia na emeryturę; po tomach następnych: *„Przeciwko smokom, jadam, kulom...”*. *O poezji polskiej 1939–1945* (Rzeszów 1998), *Filiacje, dialogi, spór z tradycją. Szkice o literaturze polskiej XX wieku* (Rzeszów 2001), *Imperatyw polskości. Kazimierza Wierzyńskiego „Wolność tragiczna”* (Rzeszów 2003), *„Mądrość liścia spadającego”*. *Drobiazgi nie tylko poetyckie* (Rzeszów 2008), *Śladami poezji czystej* (Rzeszów 2017). Ich czytelnik, którym jest nie tylko badacz literatury, ale także nauczyciel, student i każdy, kto jedynie z potrzeby ducha sięga po literaturę piękną i chce o niej więcej się dowiedzieć, wie, że domeną naukową Autora jest historia literatury dwudziestowiecznej opisywana i ujmowana w różnych perspektywach czasowych i kulturowych, od tradycji antycznej, przez wszystkie epoki literatury polskiej i światowej, ze szczególnym umiłowaniem romantyzmu polskiego, w którym Profesor znajdował, odsłaniał i analizował to wszystko, co ożywiało literaturę i kulturę polską w XX wieku, a co miało swoją genezę właśnie w myśli, duchowości, dokonaniach tamtej epoki, uzewnętrznionych przez romantycznych wieszczów: Adama Mickiewicza, Zygmunta Krasińskiego, Juliusza Słowackiego i Cypriana Kamila Norwida.

Tak jest i tym razem. Tom profesora Gustawa Ostasza składa się z kilkunastu artykułów; są wśród nich szkice, recenzje, studia – prezentujące analizy i interpretacje pojedynczych utworów, szersze refleksje na temat dorobku wybranych pisarzy, omówienia istotnych dla autora publikacji z pogranicza literatury, historii i kultury, które ukazywały się w minionych latach. Spoiwem całości pozostaje – jak w poprzednich publikacjach Profesora – „mowa przeszłości, rozumiana jako *magistrae vitae*”, a więc sfera tradycji, dziedzictwa, spuścizny historycznej i kultu-

rowej obecnej, bo wciąż aktualizującej się dla wszystkich generacji drugiej połowy XX wieku i przełomu tysiącleci.

Tekstem otwierającym tom jest recenzja książki Jarosława Marka Rymkiewicza *Reytan. Upadek Polski*, będącej przykładem beletrystyki historycznej, która jako „gawęda-esej” nie tylko odsłania biografię głównego bohatera, ale także rekonstruuje cały proces myślenia Rymkiewicza o przeszłości. To także opowieść bardzo osobista Gustawa Ostasza:

Czytając tę książkę, chyba nie od razu zdawałem sobie sprawę, że z wolna utożsamiam się z jej narracją, która konfrontuje przeróżne formy pamięci – dziś wypada mówić o nich: teksty – i zdynamizowaną fabułę Matejkowego płótna, niczym pozywanych wielokrotnie przed sąd żywych świadków niegdyśszych zdarzeń. Jako filolog nie mogę się dziwić takiemu utożsamianiu. Poznawałem przecież narrację uruchamiającą twórczy, choć gorzki dialog-spór dociekliwego, umyślnie nieufnego narratora-interlokutora z przekazami źródłowymi, a także z każdorazowym czytelnikiem; po prostu z nami, a więc i ze mną. Z grubsza rzecz biorąc, to wszystko, o czym dotąd zdołałem napomknąć, składa się na charakter tej paranaukowej opowieści, rzutuje na jej poszczególne elementy, na narratora, fabułę, na bohatera głównego, postaci drugoplanowe i epizodyczne, informację o rzeczywistości pozaliterackiej i tak zwaną filozofię utworu¹.

Dlatego też recenzja, która ma swoje gatunkowe dominanty, przechodzi w esej, w opowieść o książce Rymkiewicza i jej głównej postaci, i w tej samej mierze – o wydarzeniach historycznych z końca XVIII wieku.

W podobnej tonacji utrzymana została recenzja książki Bohdana Pocięja – znakomitego muzykologa i krytyka muzycznego, wybitnego humanisty – *Polskość Chopina*. Książka bardzo potrzebna i ważna z punktu widzenia „zamyśleń nad teraźniejszością i jej korzeniami”. W omówieniu tej monografii Gustaw Ostasz skupia się na wątku równoległości (by nie rzec: tożsamości) naznaczonego polskością dzieła Chopina z arcydziełami wielkich romantyków, które w tym czasie powstawały, między innymi z *Dziadami – częścią III*, *Panem Tadeuszem* Mickiewicza, *Kordianem*, *Anhellim*, *Beniowskim*, *Królem-Duchem* Słowackiego, i które niosły ze sobą również niebywałą, skondensowaną, wzniosłą ekspresję polskości. Ten – wydawać by się mogło – odległy i historyczny już przekaz powinien być stale rodzajem duchowego testamentu przypominanym i odnawianym jako integralna część naszej narodowej kultury i tożsamości; to istotne przesłanie Profesora wybrzmiewa bardzo mocno jako puenta tekstu.

Kolejne artykuły pomieszczone w książce *Mowa dziejów. Mądrość poezji* dotyczą dwóch utworów powstałych na emigracji: powieści Józefa Mackiewicza *Droga donikąd* z 1955 roku oraz wiersza Kazimierza Wierzyńskiego *Na proces moskiewski* z 1945 roku (z tomu *Krzyże i miecze*). Powieść Mackiewicza, którą Miłosz nazwał „eposem końca”, wychodzi daleko poza ramy powieści z polityką i historią na pierwszym planie. To – jak pisał noblista – „koniec Wielkiego Księstwa Litewskiego, czy też jego resztek, tak jak dotrwały do 1939 roku, koniec też Wilna jako miasta o ludności polskiej i żydowskiej. Innej niż ta powieść kroniki nie ma”. I choć doczekała się ta proza wielu analiz i interpretacji, każda nowa

¹ G. Ostasz, *Mowa dziejów, mądrość poezji. Szkice*, Rzeszów 2020, s. 15.

próba świadczy o tym, że Mackiewicz nadal niepokoi i przyciąga czytelnika i badacza.

Kazimierz Wierzyński to ulubiony poeta Gustawa Ostasza, wystarczy zaglądnąć do indeksów osobowych poprzednich jego książek, by przekonać się, że twórczość poetycka autora *Wolności tragicznej* jest od kilku dekad stale obecna w lekturze i refleksji naukowej Profesora, najpierw ta z międzywojnia, w której odnajdywał romantyczne tropy (*W cieniu „Herostratesa”*) i imperatyw polskości w *Wolności tragicznej*, a później utwory z okresu wychodźstwa i emigracji (m.in. w *Przeciw jadom...*). Ten rozproszony cykl o Wierzyńskim kontynuuje w niniejszej publikacji, przedstawiając studium analityczno-interpretacyjne wiersza *Na proces moskiewski*.

W kompozycji swojej nowej książki Autor pomyślał również o czytelniku, stąd – jak się wydaje – decyzja, by dłuższe partie o charakterze analitycznym przedzielić omówieniami wybranych przez siebie opracowań naukowych. W tej części znalazły się dwie recenzje – pierwsza poświęcona tomowi autorstwa znakomitego bibliologa, biografisty, historyka literatury profesora Wojciecha Jerzego Podgórskiego *Emigracja walczących. Wokół polsko-szkocko-angielskich powiązań kulturalnych wojennych i powojennych* – imponująca walorami poznawczymi i źródłowymi monografia prezentująca działalność żołnierzy Polskich Sił Zbrojnych, ale także cywilów, którzy znaleźli się w Wielkiej Brytanii w latach wojny i po jej zakończeniu, przybliżająca życie codzienne polskiej emigracji w takich ośrodkach, jak Londyn, Glasgow czy Edynburg. Druga książka, która stała się pretekstem do jej przedstawienia, to opracowanie *Rosja i Rosjanie w XX stuleciu w świetle objawień fatimskich* ks. prof. Józefa Mandziuka, historyka Kościoła, autora m.in. monumentalnej, kilkutomowej monografii *Historia Kościoła katolickiego na Śląsku*. Książka *Rosja i Rosjanie...* nie jest lekturą łatwą w odbiorze – co podkreśla Gustaw Ostasz – gdy przedmiotem opowieści staje się konfrontacja wydarzeń historycznych i „duchowo-teologicznej semantyki objawień fatimskich”; cała bowiem rzecz rozgrywa się na pograniczu historii współczesnej Rosji, ale także teologii, w szczególności mariologii i teologii biblijnej.

Osobny korpus, który można wydzielić w książce Gustawa Ostasza, stanowią teksty poświęcone twórcom związanym z Podkarpaciem, jak ojciec Cherubin Pajak – bernardyn, muzykolog, poeta, autor kilkunastu zbiorów wierszy, modlitw i rozważań teologicznych, Mieczysław A. Łyp – redaktor, wydawca, fotografik, poeta, Anna Oliwińska-Wacko – polonistka czynna zawodowo jako nauczycielka języka polskiego, pasjonatka historii Czudca, Andrzej Szypuła – muzykolog i dyrygent, współtwórca, redaktor i wydawca pisma „Kamerton”, prezes Rzeszowskiego Towarzystwa Muzycznego, założyciel Towarzystwa im. Zygmunta Mycielskiego w Wiśniowej, poeta i felietonista. Jedynym wyjątkiem w tym szeregu poetów jest krajan i kolega Gustawa Ostasza z ławy szkolnej liceum w Józefowie – Rudolf Tadeusz Czerniak. Pierwszemu z wymienionych twórców Profesor poświęcił obszerne, przeglądowe studium *Poeta bernardyn Cherubin (Julian) Pajak z rozdziałami: Późny debiut, Psalmi i pieśni o Ziemi Świętej, Wiersze sandomierskie, Dyskurs z legendą świętego Franciszka oraz Bernardyna modlitwy ciche i repliki*

wierszem. Poezja ojca Cherubina została odkryta dość szybko po jego debiucie lirycznym w 1993, a jego biografia i twórczość doczekały się ujęcia monograficznego zredagowanego przez Gustawa Ostasza pt. *Ojciec Cherubin, duszpasterz, muzyk, poeta* (2011). Studium włączone do książki to dowód na to, że i do tych wierszy uczony lubi powracać w lekturze i refleksji naukowej, którą uzupełnia nowym spojrzeniem i w której dodaje nowe wątki badawcze.

Szkic *Pisarstwo „z potrzeby serca”* to prezentacja nieznanego szerzej twórcy wywodzącego się z Rostocza – Rudolfa Czerniaka. Składa się na ów szkic przypomnienie nietuzinkowej biografii, którą Gustaw Ostasz referuje ze swadą i znajomością kontekstów, oraz z omówienia opublikowanych utworów tego samodzielnego pisarza; są to próby literackie, paranaukowe, ikonograficzne, np. katalogi z wystaw.

Przekrojowy charakter mają także artykuły: *Spotkania z twórczością Mieczysława A. Łypa* (w konstrukcji mającej trzy odsłony – pierwszej: *Ulotne piękno życia i dialogi ze sztuką*, drugiej – *Krajobrazy pamięci* i trzeciej – *Mowa wiązana jako autoportret*) oraz *Poezja „wszędzie, na wyciągnięcie ręki”* o poezji Anny Oliwińskiej. Są to ważne publikacje, bo wprowadzają do naukowego obiegu rzeczową analizę liryki twórców mniej znanych. W poezji M. Łypa Gustaw Ostasz wśród cech dominujących dostrzega „inkrustację światów wewnętrznych tekstów napomknieniami o twórcach sztuk przeróżnych” – wielkich, ale i tych nieznanach, bo lokalnych poetów, malarzy, rzeźbiarzy, kompozytorów i muzyków; „korespondencję sztuk”, która nasycza migotliwą semantykę tekstów; wątki autobiograficzne z powrotami do „kraju lat dziecińczych” i patronat Juliana Przybosa (*Rozmowy z Julianem Przybosiem*).

W poezji Oliwińskiej-Wacko fascynuje Autora naznaczenie świata wewnętrznego „sygnałami spraw niby prostych, ale niezwykle ważnych”, i zgoda na „odwieczną codzienność” narratorki lirycznej – religijnej, uduchowionej, „czulej na metafizykę”; ożywienie motywu Matki (*Słowa dla Matki*) w wielu wymiarach i rozgałęzieniach, i innych motywów o proveniencji biblijnej; nawiązania do tradycji odległej – poezji baroku, i bliższej – młodopolskiej.

Podobnemu urokowi poddaje się Autor, gdy sięga po zbiory liryczne Andrzeja Żypuły. W tomie *Białe tulipany* (2015) dostrzega wiersze „subtelne, zharmonizowane w sferach obrazowania, refleksji, brzmień”, akcentuje także ich swoistą, za każdym razem rzeczywistą czasoprzestrzeń. To oryginalne „impresje egzystencjalno-modlitewne”, kontynuujące tradycje dobrej poezji, w której mieści szerokie doświadczenie egzystencjalne człowieka, to wreszcie walory stylizacyjne i eufoniczne.

Ostatnim rozdziałem książki Gustawa Ostasza jest esej, który zawiera nie tyle podsumowanie całego tomu, ile bardzo osobiste przemyślenia odnoszące się do powołania realizowanego przez filologa – historyka literatury – nauczyciela – wychowawcę. *Apologia kulturowych fundamentów edukacji* to nic innego jak wiarygodne przesłanie Autora, który w tych rolach się spełniał od czasu swoich studiów. Mowa jest w tym eseju o sprawach podstawowych; że nauczyciela –

historyka literatury powinna określać „duchowa strona jego profesji, nieodległa od filozofii rozumianej jako miłość mądrości”; że jest kojarzony z tym, kto „obarczony jest obowiązkiem przekazu młodym ludziom duchowych imponderabiliów, które tkwią w sztuce naszego kręgu kulturowego”; że jest „strażnikiem wartości prymarnych” i „wdraża w życie kulturowy nakaz nieustannego kształcenia i samokształcenia”; to ktoś, kto „darzy szacunkiem uczniów/studentów”, a „posażny w empatię, powołany do zawodu – ceni szkołę w jej różnych aspektach i wymiarach”. Wnioski, jakie Autor wyprowadza z obserwacji dzisiejszego szkolnictwa, brzmią pesymistycznie. Zawód nauczyciela pozbawiony został statusu wolnego zawodu, szkoła nie bierze na siebie zadań maksymalistycznych, a permanentne reformy przyczyniają się do destrukcji szkolnictwa. Zagubione gdzieś zostało pojęcie sumienia, a wrażliwość moralna „zdaje się gasnąć na wszystkich szczeblach edukacji”. Autor przypomina równocześnie, że jedyną drogą naprawy może stać się powrót do wartości niezbywalnych, zakorzenionych głęboko w tradycji judeochrześcijańskiej; że współczesny nauczyciel powinien być wierny swemu powołaniu, „wewnętrzsterowny”, mieć czułe sumienie, szanować prawdę, bo jest ona – cytuje tu Profesor poglądy na temat fundamentalnych wartości moralnych niemieckiego filozofa i teologa D. von Hildebranda – „podstawą życia społecznego”. Patronem w tym nurcie refleksji staje się także Norwid z imperatywem „nieprzerwanego wychowania i samowychowania”, bo –

- O! nie skończona jeszcze Dziejów praca,
Nie-prze-palony jeszcze glob, Sumieniem!

Nowa publikacja prof. dra hab. Gustawa Ostasza jest zbiorem bardzo ciekawych poznawczo i inspirujących artykułów naukowych, szkiców i recenzji. Powinna znaleźć swoich czytelników wśród badaczy zajmujących się literaturą piękną i jej tradycjami, z pewnością sięgną po nią także nauczyciele-poloniści i studenci.

Gustaw Ostasz, *Mowa dziejów, mądrość poezji. Szkice*, Wydawnictwo Oświatowe FOSZE, Rzeszów 2020, ss. 152.

The wisdom of history, the wisdom of poetry. „Drafts” – a new book by prof. dr hab. Gustaw Ostasz

Abstract

The author of the review presents and evaluates Gustaw Ostasz's book. He draws attention to the multitude of articles it contains and their diversity: there are sketches, reviews, studies - analyzes and interpretations of poems, as well as reflections on the achievements of selected writers. The author recommends the book to students, teachers and literary researchers.

Keywords: writers, poets, history, interpretation of literary works